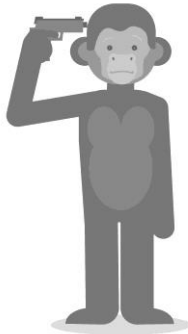

De zelfmoordsoort

Bart Flos

DE ZELFMOORD SOORT

**Waarom we er allemaal
aangaan (en jij ook!)**

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

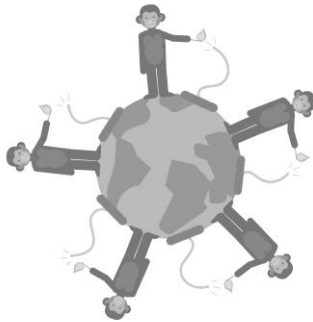
De zelfmoordsoort

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

De zelfmoordsoort

Bart Flos

DE ZELFMOORD SOORT

***Waarom we er allemaal
aangaan (en jij ook!)***

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

Van Bart Flos verschenen eerder:

*Het anti-klaagboek – Het anti-sleurboek – Het perfecte project
De kenniskermis – Vooruitkijken voor gevorderden*

De mens als grens ('Our Inner Limits')

The Anti-Complain Book – The Perfect Project

De hoogvolwassen organisatie – De klimaatconfrontatie

De zelfmoordsoort – The Suicide Kind

As addenda to 'De mens als grens':

*Addendum I – Het begin van het einde: onwetendheid
Addendum II – De frontale confrontatie: klimaatverandering
Addendum III – Het grote probleem: overconsumptie
Addendum IV – Het laatste taboe: ineenstorting*

As addenda to 'Our Inner Limits':

*Addendum V – The Beginning of The End: Ignorance
Addendum VI – De Frontal Confrontation: Climate Change
Addendum VII – The Big Problem: Overconsumption
Addendum VIII – The Final Taboo: Collapse
Addendum IX – The Next Step: Collapse Awareness
Addendum X – The Last Resort: Collapse Acceptance
Addendum XI – The Tough Choice: Collapse Resilience*

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

*Krant: een apparaat dat geen onderscheid
weet te maken tussen een fietsongeval en de
ineenstorting van een beschaving.*

George Bernard Shaw

*De dieren lijden en hun gejammer vervult de lucht.
De bossen vallen ten prooi aan vernietiging. De bergen
worden opengescheurd voor de metalen die in hun aderen
groeien. En de mens looft en prijst degenen die aan de natuur
en aan de mensheid de grootste schade berokkenen.*

Leonardo da Vinci

*De mensheid moet boven de aarde uitstijgen, tot boven in de
atmosfeer, en verder, want alleen dan zullen we de wereld
waarin we leven volledig begrijpen.*

Socrates

Eerste druk Maart 2025 (V_1)

Uitgeverij BlijvendBeklijven Boeken
Broederwal 81
5708 ZT Helmond

www.blijvendbeklijven.nl
info@blijvendbeklijven.nl

www.demensalsgrens.nl
info@demensalsgrens.nl

Auteur, eindredactie, correctie, binnenwerk en omslag: Bart Flos
Illustraties: Gwenda Koning en Jantine Lanting
Logistiek en administratie: Uitgeverij Santasado, Zutphen

ISBN: 9789083490861
NUR 600, 900, 740, 130

© Bart Flos 2025

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze opgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is nadrukkelijk niet toegestaan.

Hoewel dit boek met veel zorg is samengesteld, aanvaardt schrijver noch één van de andere betrokken partijen enige aansprakelijkheid voor schade ontstaan door eventuele fouten en/of onvolkomenheden in dit boek.

W a a r o m w e e r a l l e m a a l a a n g a a n (e n j i j o o k !)

Inhoudsopgave

Lees eerst dit	9
Inleiding	15
Over dit boek	19
1. Hoe het einde eruit ziet	21
2. Heb jij wel eens van ‘overshoot’ gehoord?	47
3. Ik huil om de mensheid	75
4. Zijn wij een zelfmoordsoort?	101
5. Wat collaps werkelijk betekent	131
6. De drie vrijheden die ons de das omdoen	157
7. We begrijpen onze eigen ineenstorting niet	189
Epiloog	221
Appendix I Flaptekst van ‘De mens als grens’	227
Appendix II ‘Waar gaat je boek over?’	229
Appendix III De wetenschappelijke methode	233
Appendix IV Het concept overconsumptie	235
Appendix V Nuttige links	237
Flaptekst	242

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

De zelfmoordsoort

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

Lees eerst dit

Stel je eens voor: 99,99% van alle soorten die ooit in de 4,5 miljard jaar oude geschiedenis van de aarde hebben geleefd, zijn uitgestorven. Een overweldigend complex, maar eindeloos geduldig proces van evolutie en natuurlijke selectie heeft over tijdspannes van honderden miljoenen jaren talloze variëteiten aan levensvormen doen ontstaan en weer doen verdwijnen, de meesten zonder een enkel spoor na te laten.

Maar dat wil ik je eigenlijk helemaal niet vertellen. Want geen enkele van al die inmiddels in de vergetelheid verdwenen flora en fauna is ooit op het briljante idee gekomen om het eigen uitsterven te versnellen. Zo van:

“Kijk! Wij kunnen aan de zwaartekracht van de aarde ontsnappen. Dat is uniek! Niemand heeft dat ooit eerder gedaan. Cool. Goed, laten we daar verder niets mee doen, maar er bewust voor kiezen de enige planeet die we hebben onleefbaar te maken tot op het punt van ons eigen uitsterven. Hoe eerder, hoe beter”.

Kijk, dat wil ik je dus wél vertellen!

De afgelopen halve eeuw hebben wij, de menselijke soort als geheel, onze uiterste best gedaan om ons naar de rand van de afgrond te bewegen, als gevolg van een proces dat overshoot of overconsumptie heet, wanneer een soort de draagkracht van de eigen leefomgeving overschrijdt. Inmiddels zijn we, zonder het in de gaten te hebben, over die rand heen gewipt. Jazeker, we vallen met zijn allen. Naar beneden. Ontegenzeggelijk. Onvermijdelijk. Ongenadig. Alleen

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

onze eigen onwetendheid, kortzichtigheid en stupiditeit weerhouden ons ervan om ons te realiseren dat het niet de val is die er toe doet. Vallen kunnen we allemaal wel. Vallen is gemakkelijk.

Kunnen we onze val nog stoppen? Nee. Daarvoor is het te laat. We hebben simpelweg te lang gewacht. Zeker, we hebben genoeg ideeën en oplossingen om ons existentiële dilemma aan te pakken. Meer dan genoeg. Maar we zijn te verdeeld om daar op mondiaal niveau expliciete, collectieve overeenstemming over te bereiken. Als puntje bij paaltje komt gaat iedereen, ieder individu op deze planeet, en jij dus ook, voor zichzelf. Wanneer acht miljard individuen, groeiend met tachtig miljoen per jaar, op die manier geprogrammeerd zijn, maken we geen enkele kans. Onze val zal dan alleen nog door ineenstorting kunnen worden onderbroken.

Yep, we gaan er allemaal aan en jij ook! Vandaag nog niet hoor. En morgen ook nog niet. Maar het gaat ook geen duizenden of honderden jaren meer duren. Ons einde begint ook niet pas in de volgende eeuw, of aan het einde van deze eeuw. Ons gezamenlijke instorten is allang begonnen. We zijn al meer dan een halve eeuw de draagkracht van onze leefomgeving aan het overschrijden. Iedere soort die dat maar lang genoeg doet zal ineenstorten. De ultieme consequentie? Uitsterven. Er zijn geen uitzonderingen. Ook niet voor ons.

Dit boek gaat niet over hoop of over oplossingen. Het bevat geen tips en tricks voor een duurzaam, groen en ecologisch bewuste leefstijl. Als je zo wilt leven dan houdt niemand je tegen, maar denk niet dat het ook maar enig verschil uitmaakt. We zijn het kantelpunt gepasseerd; de 'elleboog' van de exponentiële curve ligt allang achter ons. Ga gerust door met het produceren van zonnepanelen, windmolens, batterijen, warmtepompen, elektrische voertuigen, het adviseren over duurzame bedrijfsvoering en het verminderen

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

van je persoonlijke voetafdruk. Als je dat een goed gevoel geeft, moet je er vooral mee doorgaan. Het zal echter niets veranderen aan het desastreuze pad dat we met zijn allen hebben ingezet, al onze goede voornemens en fantastische ideeën ten spijt.

De versnelde ondergang van de menselijke samenleving, in de vorm van de ineenstorting van de mondiale infrastructuur als gevolg van chronische overconsumptie, is onvermijdelijk geworden. Het zit nu in het systeem ingesloten. Lekker duidelijk, hè? En mocht je dat allemaal niet geloven, omdat je er bijvoorbeeld van overtuigd bent dat technologie ons uiteindelijk zal verlossen, of dat klimaatverandering slechts een hobby is van de linkse elite ('Een HOAX!'), dan verandert dat HEMMENEKS. Helemaal niets. Nada. Noppes.

'Waar gaat je boek dan wél over?', zou je kunnen vragen. En ik ben blij dat je dat deed.

De zelfmoordsoort gaat over de gezamenlijke begrippen *collapse awareness* ('ondergangsbewustzijn'), *collapse acceptance* ('ondergangacceptatie') en *collapse resilience* ('ondergangsweerstand'), over de lijdzame maar trotse acceptatie van ons gezamenlijke lot. Dit boek heeft als doel je bewust te maken van de ellende die er aan zit te komen. Het stelt je in staat te accepteren dat er geen weg terug meer is en je als zodanig meer weerstand kunt bieden tegen de versnelde achteruitgang van onze welvaart en daarmee van ons individuele en collectieve welzijn. Zodat jij dadelijk niet hoeft te zeggen dat je het niet aan zag komen.

Als je dit boek uit hebt, ga dan gerust weer terug naar wat je al deed: het leiden van je leven binnen je eigen kleine sociale groepen van familie, gezin, vrienden,

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

collega's en teamgenoten. En ga vooral door met je bestaan binnen je eigen kleine en grote samenleving, je straat, buurt, wijk, gemeente, dorp, stad, provincie, land, staat of continent. Het maakt niet uit of je arm of rijk bent, of iets er tussenin, de ondergang van de menselijke soort treft ons uiteindelijk allemaal even hard. Misschien niet even snel, maar wel even meedogenloos. Omdat het proces van mondiale ineenstorting als geheel niet meer is terug te draaien, kunnen we allemaal blijven doen wat we altijd al deden: eerst zorgen voor onszelf en onze dierbaren, daarna wellicht voor anderen.

We zijn nu met iets meer dan acht miljard mensen op deze planeet. Ieder jaar komen er zo'n tachtig miljoen mensen bij, want we planten ons voort als konijnen. Dat brengt ons in 2050 op tien miljard individuen, verdeeld over honderden miljoenen kleine sociale groepen. Niemand in deze groepen wil inleveren, niemand wil verminderen of inkrimpen. We willen allemaal, arm én rijk, minimaal hetzelfde behouden, maar het liefst een beetje meer. Inderdaad, we consumeren ons te pletter. Dat hoort bij ons, zo zitten wij in elkaar. In termen van menselijke eigenschappen heeft het proces van evolutie en natuurlijke selectie het zo gewild.

Maar het was helemaal niet de bedoeling om met zovelen te zijn! We kunnen dat feit beschouwen als *collateral damage*, als een natuurlijk biologisch fenomeen dat onbewust, doelloos en onverschillig is. Ja, de menselijke soort is niet bedoeld om met miljarden te zijn. Wij zijn bedoeld om als jagers-verzamelaars over de savannes trekken, in kleine sociale groepen van een paar dozijn individuen, elkaar slechts sporadisch ontmoetend, hetzij om elkaars hersens in te slaan, hetzij om handel te drijven (of beide). Hiervoor zijn niet meer dan een paar miljoen individuen verspreid over de planeet nodig. We hebben miljoenen jaren zo geleefd, veel langer dan de tijd die we tot nu toe

W a a r o m w e e r a l l e m a a l a a n g a a n (e n j i j o o k !)

hebben besteed aan het experimenteren met een meer agrarische levensstijl, die we zo'n tienduizend jaar geleden begonnen.

Onze ongebreidelde vruchtbaarheid, samen met ons unieke vermogen om samenwerkingsverbanden aan te gaan die de gehele wereld omspannen, heeft ons gebracht waar we nu zijn: lekker met zijn allen over die rand schieten en in de afgrond vallen. Maar wees gerust, we hebben nog even tijd. Suprasystemische collaps, de mondiale ineenstorting van de menselijke infrastructuur, is niet hetzelfde als het neerstorten van een meteor (het heet overigens pas een *meteoriet* nadát de crash heeft plaatsgevonden) of als het afgaan van een nucleair explosief. Het duurt nog wel zo'n honderd jaar voordat uitsterving een serieuze optie begint te worden voor de gehele menselijke soort.

Maar wij, deze generatie, zal het begin van het einde zien, onze kinderen zullen aan de rand van de hel leven en onze kleinkinderen zullen een wereld erven die verstoken is van welvaart en welzijn. Dat is inderdaad een bittere pil om te slikken, maar we hebben het helemaal aan onszelf te wijten. En daarom ben ik er stellig van overtuigd dat wij het predicaat *Homo sapiens*, 'de wijze, denkende, moderne mens', allang niet meer verdienen. Wat mij betreft staan we vanaf nu te boek als *Homo infantilicus*, 'de onwetende, kortzichtige, stupide mens'.

Duly noted. As you were. Carry on.

De zelfmoordsoort

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

Inleiding

In 2015 publiceerde ik mijn vijfde boek, *Vooruitkijken voor gevorderden – Hoop voor de toekomst van mensaap en moederplaneet*. Het is een makkelijk leesbaar boek met dezelfde opzet als zijn voorganger *De kenniskermis – Overleven in een zee van informatie*. Korte hoofdstukken van ongeveer 800 woorden, voorzien van QR-codes naar TED(x)-talks, leuke plaatjes en talloze verwijzingen naar andere interessante boeken. In *Vooruitkijken voor gevorderden* bespreek ik niet alleen de grote problemen der mensheid, maar ik geef er ook hoopvolle oplossingen bij. Door 100, 1000 en zelfs 10.000 jaar vooruit te (durven) kijken, schets ik een beeld van de onbegrensde mogelijkheden die Homo sapiens heeft om haar eigen toekomst vorm te geven. Het uiteindelijke doel? Het preserven van onze planeet om haar gereed te maken als thuisbasis voor de exploratie van de kosmos.

Ik herinner me nog goed dat iemand me destijds een ‘naïeve idealist’ noemde. Ik verdedigde dat met vuur en vlam en antwoordde dat ik mezelf liever een ‘onverbeterlijke optimist’ noemde. ‘Ja ja’, was de reactie, ‘Droom fijn verder’. Maar het was écht zo, ik zat op een comfortabele roze wolk en keek door een roze bril, wat achteraf een koude, metalen teelens en microscoop bleek te zijn. Pas toen ik in mijn helikopter stapte, zo hoog mogelijk ging vliegen en van boven naar beneden begon te kijken, vielen me de schellen van de ogen.

Fast forward naar 2022

Sinds het verschijnen van *Vooruitkijken voor gevorderden* in 2015 zijn er ongeveer een miljard mensen bijgekomen (van 7,2 miljard naar 8,2 miljard),

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

hebben we nog eens 330 gigaton CO₂ extra uitgestoten (1 gigaton is 1 miljard ton) en is het CO₂-gehalte in de atmosfeer gestegen van 399 naar 422 ppm (parts per million, oftewel delen per miljoen, als indicatie voor de concentratie van een stof), een catastrofale stijging ten opzichte van de 200 – 300 ppm variatie over de afgelopen 800.000 jaar). Dat heeft mij getransformeerd van een onverbeterlijke optimist naar een ‘confrontealist’, iemand die zijn omgeving frontaal confronteert met waarheid en realiteit, harde wetenschap, met observatie, onderzoek, feiten en bewijs.

Uitgebreid onderzoek over een periode van twee jaar heeft mij ertoe gebracht mijn zesde boek te schrijven, mijn Magnus Opus, waarin ik al mijn eerdere werk bij elkaar breng. *De mens als grens – ‘Over de onbuigzame barrières van ons bestaan’* is als pleidooi veel minder hoopvol, helaas, maar het bevat nog steeds oplossingen. Het zijn inmiddels wel de laatste oplossingen die ons nog resten. Het spijt me dat ik deze keer geen hoopvolle dromen deel over de menselijke soort, die eerst haar planeet preserveert en daarna haar heil tussen de sterren zoekt. Maar het wordt tijd dat we herkennen, erkennen en bekennen wat we zijn: sociale groepsprimaten en jagers-verzamelaars die geweldig goed zijn in overleven en voortplanten. Ten koste van alles en iedereen. Het is de aard van het beestje.

Fast forward naar 2024

Toen ik in oktober 2022 het finale manuscript van *De mens als grens* bij mijn uitgever aanleverde, kon ik niet vermoeden hoe snel het nog véél erger zou gaan worden. Het jaar 2023 is het jaar dat we ‘elleboog’ van de exponentiele curve zijn gepasseerd. Dat betekent dat de gebeurtenissen met het milieu, de biodiversiteit en het klimaat vanaf nu geen relatief lineair pad meer volgen, maar een chaotische, totaal onvoorspelbare weg.

W a a r o m w e e r a l l e m a a l a a n g a a n (e n j i j o o k !)

In de zestien maanden volgend op mijn zesde boek heb ik duizend posts van vijfhonderd woorden op *LinkedIn* geschreven, zo'n zestig per maand, twee per dag. Om ze niet in de eindeloze tijdslijnen van de sociale media verloren te laten gaan, heb ik ze in elf addenda op *De mens als grens* in boekvorm opgenomen: vier in het Nederlands en zeven in het Engels. *De zelfmoordsoort* is een samenvatting van de eerste vier addenda en heeft als doel de vinger nóg duidelijker op de zere plek te leggen: we gedragen ons als een onwetende, kortzichtige en stupide vorm van leven, een *zelfmoordsoort*. In dit boek neem ik je mee op dat versnellende pad van achteruitgang en maken we samen een reis van onwetendheid via klimaatverandering naar overconsumptie en ineenstorting.

Ik had je graag iets anders verteld, maar het is geen 2015 meer. Het is ook geen 1970 meer, toen we nog wat konden dóen. Of 1990, zo'n beetje de laatste kans der mensheid om ineenstorting te voorkomen. Ik heb de 'hoopvolle toekomst van mensaap en moederplaneet' (de ondertitel van *Vooruitkijken voor gevorderden*) noodgedwongen moeten opgeven voor een veel minder hoopvolle ondertitel: 'waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)'. Ik hoop dat je het volhoudt om je door dit wellicht wat onheilspellende boek heen te werken, want het is een verhaal dat verteld moet worden. Wetenschap, waarheid en werkelijkheid vertellen ons nu dat we te lang hebben gewacht, dat het te laat is. Ineenstorting is nu onvermijdelijk in het systeem ingesloten.

Met *De zelfmoordsoort* wil ik je wapenen met feiten en bewijs en je voorzien van de nieuwste inzichten uit de wetenschappelijke gemeenschap. Maar bovenal wil ik jou en je dierbaren veerkrachtiger maken voor wat komen gaat. Want onze toekomst is niet langer honderden jaren van ons verwijderd. Onze toekomst wacht ook niet ergens in de volgende eeuw op ons, of aan het einde

W a a r o m w e e r a l l e m a a l a a n g a a n (e n j i j o o k !)

D e z e l f m o o r d s o o r t

van deze eeuw, of in 2070 of 2050. Onze toekomst speelt zich al af in de komende tien jaar.

Veel leesplezier zal ik je tenslotte niet toewensen. Veel wijsheid en sterkte wel.

W a a r o m w e e r a l l e m a a l a a n g a a n (e n j i j o o k !)

Over dit boek

Het mooie van het schrijven van een bericht (een *post*) op *LinkedIn* is dat, in tegenstelling tot bijvoorbeeld *Facebook*, je gedwongen wordt om je boodschap te beperken tot zo'n 500 woorden (3.000 tekens) voor een bericht en zo'n 200 woorden (1.250 tekens) voor een commentaar. 'Schrijven is schrappen' (dankjewel Simon Carmiggelt) wordt hier als het ware afgedwongen, op het leesteken nauwkeurig en dat is goed, daar leer je als auteur van. Want het dwingt je de boodschap in te korten tot een lengte die zelfs voor de gehaaste, overbelaste, *ik-ben-druk-lezer* nog te doen zou moeten zijn.

Dit boek is een samenvatting van de eerste vier addenda volgend op mijn Magnus Opus *De mens als grens*. Er zijn in totaal elf addenda, vier in het Nederlands en zeven in het Engels. De Engelse addenda zijn overigens geen rechtstreekse vertalingen van de Nederlandse addenda. Op *LinkedIn* reageer ik vaak op Engelse posts in het Engels. Soms vertaal ik ze naar het Nederlands, maar ze staan ook op zichzelf. Andersom geldt hetzelfde: soms vertaal ik een Nederlandse post in het Engels, soms ook niet. Dus als je ook graag Engels leest verwijst ik je graag naar *The Suicide Kind – 'Why We Are All Doomed (And You Too!')*, de samenvatting van de laatste vier van elf addenda.

Bij een gemiddelde leessnelheid van ongeveer 250 woorden per minuut kost ieder subhoofdstuk in dit boek je maar iets van een paar minuten. Dus zou ik willen zeggen: heb je nu even wat minder tijd? Kies dan een paar hoofdstuktitels die je aanspreken en besteed er eens tien minuten of een kwartiertje aan. Iedere post stond al op zichzelf en het enige dat ik gedaan heb is ze in een boekvorm gieten en ervoor zorgen dat de informatie waaráán ik refereer en waaróp ik reageer niet verloren gaat. Je kunt *De zelfmoordsoort*

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

dus oppakken, paar hoofdstukken lezen, en weer een tijdje wegleggen. Het is sowieso het beste om de kennis en informatie in stappen tot je te nemen. Ik zou niet graag willen dat je overweldigd raakt. Of depressief wordt.

Als je aan het einde van dit boek bent gekomen, dan heb je een ‘ingedikte’ reis gemaakt van onwetendheid via klimaatverandering naar overconsumptie en ineenstorting. Ik heb je dan hopelijk laten inzien dat er iets grondig mis met ons is. Dat we onze unieke eigenschappen als menselijk soort niet alleen aan het verkwanselen zijn geweest, maar dat we dat nog steeds doen in een tempo dat niet grenst aan krankzinnigheid, maar de krankzinnigheid zélve is.

Niet alle reizen zijn even plezierig om te maken en deze reis in het bijzonder, het lezen van dit boek, is er eentje van het begin van het einde, van frontale confrontatie, van grote existentiële problemen en van het ultieme taboe: de ineenstorting van de menselijke beschaving zoals we die vandaag kennen. Dat hoeft overigens niet noodzakelijkerwijs ‘het einde van de wereld’ te betekenen: de uitsterving van de menselijke soort. Dat is namelijk niet gegarandeerd, maar het is inmiddels wel een reële optie geworden.

Tot slot: waar ik het in *De mens als grens* nog aan de geachte lezer overlaat om, aan het einde van het boek gekomen, zélf conclusies te trekken over waar het heen gaat met de menselijke soort, ben ik in *De zelfmoordsoort* meer expliciet, veel meer ‘recht in je gezicht’ en ronduit confronterend. Want als zelfbenoemd *confrontealist* ben ik stellig van mening dat alleen een frontale confrontatie met de waarheid en werkelijkheid ons wellicht nog de ogen kan openen voor wat er onvermijdelijk aan zit te komen. Hoe dan ook: veel sterkte en succes!

Bart Flos, Helmond – Maart 2025

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

Hoofdstuk 1

Hoe het einde eruitziet

Weet jij wat *l'effondrement* betekent? Het is Frans voor 'de ineenstorting'. In het Engels heet het *the collapse*. Het is ook een Franse miniserie over de ineenstorting van de moderne maatschappij door een wereldwijde catastrofe. In tien briljante afleveringen van vijftien tot twintig minuten, die allemaal in één lange, naadloze take lijken te zijn verfilmd, wordt op beangstigend realistische wijze verbeeld wat er met ons gebeurt als de samenleving instort. Zonder onnodig effectbejag, zonder de gebruikelijke Hollywood-hysterie en met een verontrustende realiteitszin, gezien het feit dat de serie in 2019, dus nog voor de coronapandemie, is geschoten.

In het midden wordt gelaten wat nou precies die ineenstorting veroorzaakt — financiële crisis, economische malaise, milieuvervuiling, vernietiging van de biodiversiteit, klimaatverandering, *all of the above* — maar dat is nu juist de kracht van de serie.

- Als je iets wilt begrijpen van de 'hysterie' van klimaatalarmisten, klimaatactivisten en klimaatfanaten...
- Als je iets wilt begrijpen van de zorg van honderden klimaatwetenschappers die zich in duizenden pagina's steeds beangstigender wordende klimaatrapporten, in alle mogelijke bochten moeten wringen om niet massaal 'ALARM!' te roepen...

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

— Als je eens écht wilt zien en voelen wat er met ons gebeurt als ons vertrouwde, veilige, luxelevetje met meedogenloze onverschilligheid van ons wordt afgenomen...

...dan raad ik je aan deze serie zo snel mogelijk te kijken.

Doe alleen niet wat ik deed: alle afleveringen achter elkaar afwerken. Want het is uitermate verontrustend, nee, ronduit beangstigend om te ervaren wat er met je gevoel gebeurt als iets zó realistisch, zó indringend en zó dichtbij huis in beeld wordt gebracht. Eén of twee afleveringen per keer kijken, verspreid over twee weken, is het advies hier. En práát erover binnen je kleine sociale groepen van gezin, familie, vrienden, collega's en teamgenoten. Vraag jezelf kritisch af: 'En nu? Wat moet ik ermee?' En let dan goed op wat het eerste is wat je vervolgens gaat doen. Hoe dan ook een absolute aanrader.

Veel sterkte en succes met eh, voelen en beleven!

1.2

Twijfel zaaien is een ware kunst

Ik zie ze regelmatig voorbijkomen: berichten die de ernst van klimaatverandering relativeren door te wijzen op de ‘toename van de ijsberenpopulatie in het arctisch gebied (de Noordpool)’ en ‘de laagste temperaturen ooit in Antarctica (de Zuidpool)’ en dat ‘de koraalriffen zich alweer aan het herstellen zijn’. Het is een hele slimme vorm van pure stupiditeit en ik schreef er al eerder over hier op *LinkedIn*. Laten we ons eens verdiepen in de listigheid van deze schijnbaar onschuldige en waarachtige berichtgeving.

Twijfel zaaien is een apart vakgebied. Je hoeft namelijk helemaal niet te onderbouwen waarom het klopt wat je zegt. En je hoeft ook niet te verdedigen dat het niet klopt. Je hoeft alleen maar af te leiden en te zeggen ‘we weten het niet zeker’. Wat doen mensen als ze twijfelen over zo’n complex en veelomvattend onderwerp als klimaatverandering? Ze haken af. Ze halen de schouders op en gaan terug naar hun supralokale dagelijkse beslommeringen in het hier en nu.

— *De tabaksindustrie heeft hele decennialang succesvol twijfel gezaaid over het causale verband tussen roken en longkanker.*

— *De farmaceutische industrie heeft hele decennia effectief twijfel gezaaid over het causale verband tussen opioïden en verslaving, ziekte en dood.*

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

— *De fossielebrandstoffenindustrie heeft hele decennia diepgravende twijfel gezaaid over het causale verband tussen de uitstoot van broeikasgassen en het klimaat.*

Maar het ergste is nog wel, dat degenen die zo effectief twijfel zaaien, met één ‘pennenstreek’ van hun smartphone honderden hoogopgeleide klimaatwetenschappers en duizenden klimaatrapporten aan de kant denken te kunnen schuiven. Ze denken dat ze zich met *cherry picking* kunnen meten met specialisten op het gebied van meteorologie, klimatologie, geologie, kosmologie, antropologie, natuurkunde, scheikunde en wiskunde.

Het zou ze echter bijzonder sieren als ze hun eigen hypothesen eens zouden falsifiëren. Dat betekent dat je jezelf de volgende vragen stelt:

- *Wanneer heb ik ongelijk?*
- *Wat zou mijn stelling ontkrachten?*
- *Welke kennis en informatie zou mij van mening doen veranderen?*
- *Wat moet er gebeuren om mijn theorie omver te werpen?*

Goede wetenschappers doen dat. Om klimaatwetenschapper te worden moet je namelijk flink naar school. Het vergt tientallen jaren van bloed, zweet en tranen om goed onderbouwde klimaatanalyses te doen. Maar het enige dat twijfelzaaiers nodig hebben is een internetverbinding, een smartphone en een grenzeloos onwetende kokervisie. Wie twijfel zaait, richt schade aan. Zodra we twijfel toelaten in ons denken en doen worden we onderdeel van het probleem en niet van de oplossing.

De klimaatwetenschap is eenduidig en eensgezind:

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

D e z e l f m o o r d s o o r t

- 1. Klimaatverandering wordt door de mens veroorzaakt.*
- 2. Het laat geen plek op aarde onberoerd.*
- 3. Het proces als geheel is aan het versnellen.*

Het bewijs is overal. Ga hier maar eens kijken:

<https://www.demensalsgrens.nl/de-klimaatconfrontatie/>

W a a r o m w e e r a l l e m a a l a a n g a a n (e n j i j o o k !)

1.3

Eindelijk een politicus die durft te zeggen waar het op staat

Stel je voor dat er een Nederlands politicus uit de catacomben van de Tweede Kamer der Staten-Generaal opstaat die het volgende beleid aankondigt:

“Oké mensen, het is toch wel serieuze shit in de wereld met al die milieuvervuiling, de vernietiging van de biodiversiteit en klimaatverandering. Het lijken dan misschien wel grote problemen, maar wetenschappers hebben mij verteld dat het feitelijk symptomen zijn van een veel groter probleem: overshoot of overconsumptie, wanneer een populatie de draagkracht van haar leefomgeving overschrijdt.

Wij maken ons daar in Nederland net zo goed schuldig aan en het maakt oudeconomische problemen als koopkrachtverlies, pensioengerommel, woningtekorten en immigratie tot spettertjes op een gloeiende plaat. En daarom vind ik dat wij als moderne Westerse natie het goede voorbeeld moeten geven en kondig ik bij deze de volgende maatregelen aan voor een periode van 10 jaar:

- 1. Ieders inkomen moet worden bevroren.*
- 2. Iedereen moet 20% van het spaargeld afstaan.*
- 3. Niemand mag meer verbouwen of een 2e huis kopen.*

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

4. Niemand mag meer investeren in aandelen.
5. Alle ondernemingen moeten krimpen.
6. Smartphones mogen nog maar eens in de 5 jaar vernieuwd worden.
7. Iedereen mag nog maar één auto per huishouden hebben.
8. Niemand mag nieuwe spullen kopen als de oude nog voldoen.
9. Niemand mag meer met het vliegtuig op vakantie.
10. Alles wat we doen moet bijdragen aan duurzaamheid.

Ik weet het, dat is nogal wat om te vragen, maar het is het energie-equivalent van de collectieve inspanning die we ons zullen moeten getroosten om het échte kernprobleem aan te pakken.

Mochten jullie nou massaal de straten en de sociale media op willen gaan om hiertegen te protesteren, dan is er ook een alternatief: allemaal nog eens 20 jaar in volledige lockdown gaan. Dat mag ook.”

Applaus! Staande ovatie! <doek>

Wat zou er dan gebeuren, denk jij?

Lijkt dit vergezocht? Een stom gedachte-experiment? Een volledig onrealistisch scenario? Kijk dan maar eens wat we wereldwijd moeten doen om de gevolgen van overshoot te mitigeren:

1. Alle armen moeten arm blijven.
2. Alle rijken moeten hun vermogen afstaan.
3. Bevolkingsgroei moet bevolkingskrimp worden.
4. Economische groei moet economische krimp worden.
5. We moeten allemaal, overal nog eens tien jaar in volledige lockdown.

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

Ik denk niet dat we, gemiddeld genomen, goed begrijpen wat het betekent als een wetenschapper zegt dat we momenteel in de accelererende fase van overshoot zitten. Want zoiets leidt onvermijdelijk tot suprasystemische collaps. De eerste regionale collaps van onze infrastructuur is het komende decennium al ergens in de wereld te verwachten. Mondiale instorting is dan nog slechte enkele decennia verwijderd.

Zoiets kan alleen maar goed tot je doorgingen als je even rustig de tijd neemt om daarover na te denken. Maar ja, we zijn zo superdruk met onze dagelijkse beslommingen, hè?

W a a r o m w e e r a l l e m a a l a a n g a a n (e n j i j o o k !)

1.4

Over het compromis tussen polderen en polarisatie

Er is veel te zeggen over polderen versus polarisatie, vooral als het gaat om grote, veelomvattende problemen als milieuvervuiling, vernietiging van de biodiversiteit en klimaatverandering. Met alleen maar oeverloos discussiëren waarbij iedereen de kans krijgt eindeloos steentjes bij te dragen komen we nergens. Maar als we al die zichzelf overschreeuwen partijen tegenover elkaar zetten om hun ruzies uit te vechten, zijn we nóg verder van huis. Is hier een middenweg te vinden?

Laat ik inderdaad eens proberen een derde variant te introduceren: de ‘prinsemarij’. Dat is een sjiek woord voor ‘politie en justitie’ dat uit beeld is geraakt, maar wat mij betreft direct weer mag worden ingevoerd. Want er moet subiet een wetenschappelijke ‘umpire’, (arbiter, scheidsrechter) aan het debat worden toegevoegd. Waar we sowieso vanaf moeten, is dat ‘er niks mis is met ideeënstrijd’ en dat ‘mensen de ruimte moeten krijgen om hun standpunten keihard te laten clashen’. Er is van alles mis met de ideeënstrijd; dat debat heeft overduidelijk gefaald en is in nutteloos kibbelen en schelden ten onder gegaan.

Dit is wat ik vind dat er moet veranderen aan het rationeel discours:

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

1. *Voorafgaande aan het debat moeten alle partijen akkoord gaan met een onafhankelijke arbiter: de wetenschappelijke methode. Deze zal worden vertegenwoordigd door een wetenschapper met een bewezen staat van dienst.*

2. *Iedere deelnemer die zich hier niet naar wil voegen moet subiet uit het debat worden verwijderd. Er is geen ruimte voor persoonlijke meningen of onderbuikgevoelens.*

3. *Alle gesprekken worden gevoerd op basis van observatie, onderzoek, feiten en bewijs. Als er een nieuwe hypothese op tafel wordt gelegd dan wordt dit duidelijk aangegeven.*

4. *Iedereen moet openlijk de eigen theorie, hypothese, aanpak, benadering, systeem of methode falsifiëren.*

5. *Voorafgaande aan het debat worden de objectieve wetenschappelijke feiten van een probleem gepresenteerd. Zij vormen de basis van het debat en iedereen dient zich hieraan te conformeren.*

6. *Het uiten van dogmatische uitspraken moet te allen tijde worden geweerd. Wetenschap is wars van dogma. Voortschrijdend inzicht is de basis van het wetenschappelijk debat.*

7. *De arbiter, de wetenschap en de wetenschappelijke methode hebben het laatste woord. Als iemand zijn emoties wil uiten is dat natuurlijk prima, want we zijn allemaal mensen. Maar uiteindelijk zal de rede, de logica en het rationeel discours moeten prevaleren.*

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

8. *Het debat moet zich richten op het oplossen van problemen, zodanig dat ze kunnen worden opgeschaald op mondiaal niveau. Supralokale, zelfs regionale ideeën en oplossingen moeten stevast worden gevolgd door de vraag: ‘does it scale?’ Als het niet kan worden opgeschaald moet het worden verworpen.*

9. *Er wordt geen tijd uitgetrokken voor spijt, verwijten of andere kift. Kennis van de geschiedenis is er alleen om te voorkomen dat ze zich herhaalt.*

10. *Voor elk debat geldt het volgende adagium:*

‘Elk probleem heeft een oplossing. Als een probleem geen oplossing heeft, is het geen probleem maar een feit’.

In dat geval geldt een secundair adagium: QWALAMO. (Spreek uit: ‘kwajamo’):

‘Quit Whining About It and Move On’

Als we het tempo waarin het rationeel discours afkalft niet snel een halt toeroepen, dan gaan we aan grenzeloze onwetendheid en ongelooflijke stupiditeit ten onder.

1.5

Klimaatmythes

Op de sociale media (waar anders?) duiken om de haverklap steeds weer dezelfde klimaatmythes op als het gaat om klimaatverandering:

- *Het klimaat is al eerder veranderd*
- *Het is de zon*
- *Het valt wel mee*
- *Er is geen consensus*
- *Het wordt juist koeler*
- *De modellen zijn onbetrouwbaar*
- *Het is sinds 1998 niet warmer geworden*
- *Het ijs op de zuidpool neemt toe*
- *Gletsjers zijn aan het groeien*
- *Enzovoorts, enzovoorts.*

De lijst is eindeloos. En ze zijn stuk voor stuk weerlegd door de wetenschap, door onderzoek, feiten en bewijs. De kwestie is hier niet welk detail van alle complexe en veelomvattende klimaatonderzoeken en -rapporten we niet begrijpen of niet 'leuk' vinden of niet 'geloven'. De kwestie hier is of we de wetenschap, de wetenschappelijke methode en de wetenschappelijke gemeenschap überhaupt als gezaghebbend accepteren.

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

Het getuigt van een ongelofelijke arrogantie om te denken dat we, door wat met onze smartphone te spelen, kunnen ‘wedijveren’ met talloze hoogopgeleide gespecialiseerde klimaatwetenschappers. Dat we die met één bericht of een dubieuze link aan de kant kunnen schuiven alsof ze niet bestaan. Alsof ze er geen verstand van hebben. We moeten ons schamen!

Het grote overkoepelende probleem is hier overigens niet de complexiteit van de materie. Klimaatverandering is nou eenmaal complex en veelomvattend. Het grote probleem is de toenemende mate aan onwetendheid, anti-intellectualisme en anti-wetenschap in de samenleving. Klimaatsceptici en klimaatontkenners zijn, bewust of onbewust, in extreme mate onwetend, kortzichtig en naïef in hun ‘analyses’ van het klimaat. Soms zijn hun beweringen aantoonbaar onjuist, grenzend aan stupiditeit en stompzinnigheid en kunnen ze heel eenvoudig worden weerlegd. Maar dan is het al te laat, omdat de twijfel is gezaaid.

En wat doen we als we twijfelen over complexe materie? Dan zoeken we naar eenvoudige oplossingen of we halen de schouders erover op. Dan trekken we ons terug in onze persoonlijke, veilige omgeving om ons weer bezig te houden met onze dagelijkse beslommingen. En daardoor verandert er, gemiddeld genomen, niets aan ons gedrag, stoten we steeds meer broeikasgassen uit, stijgt de temperatuur verder, wordt het weer steeds extremer en overspoelt de ene klimaatramp na de andere onze planeet.

Het is niet zo dat we het niet kunnen zien, hè? Wie het nieuws over droogtes, overstromingen, hittegolven en bosbranden heeft gemist de afgelopen jaren moet wel onder een dikke steen weggekropen hebben gezeten. Het is wel allemaal uitermate verontrustend en inmiddels ook behoorlijk beangstigend. We lijken aan onwetendheid ten onder te gaan.

W a a r o m w e e r a l l e m a a l a a n g a a n (e n j i j o o k !)

Wat kunnen we doen? Wat stel ik concreet voor?

Als je het mij vraagt zou iedere discussie over klimaatverandering met een klimaatscepticus ingeleid moeten worden met de vraag ‘wat vind jij van de wetenschap achter door mensen veroorzaakte klimaatverandering?’ Zodra dit in twijfel wordt getrokken of ronduit wordt ontkend, met een houding van ‘die wetenschappers weten niet waar ze over praten’ of ‘het is nog lang niet zeker’ of ‘ik weet het nog zo net niet’ of ‘wetenschap is ook maar een mening’, moet de discussie direct worden gestopt.

Verder discussiëren heeft dan geen enkele zin. Het leidt alleen maar tot meer mythes, leugens, halve waarheden, whataboutisms, onderbuikgevoelens, verwijzingen naar twijfelachtige websites van populistische klimaatontkenners. En dat leidt alleen maar tot meer twijfel over een kwestie die inmiddels ondubbelzinnig is bevestigd: wij mensen veranderen het klimaat, het laat geen enkele plek op aarde onberoerd en het proces is aan het versnellen. Dat zeggen honderden hoogopgeleide gespecialiseerde klimaatwetenschappers in duizenden pagina’s diepgravende klimaatanalyses.

Bottom line: als de scepticus de klimaatwetenschap aan de kant mag schuiven, mag de klimaatwetenschap de scepticus aan de kant schuiven. Klimaatontkenners zijn geen waardige deelnemers aan het debat. Zij dienen uitgesloten te worden van het rationeel discours, juist omdat ze vinden dat persoonlijke meningen en onderbuikgevoelens gelijk mogen worden gesteld aan wetenschappelijke vastgestelde feiten.

W a a r o m w e e r a l l e m a a l a a n g a a n (e n j i j o o k !)

1.6

Klimaatverandering: fictie is realiteit

Het is de moeite waard om deze scène uit de serie *The Newsroom* even te bekijken. Kost je maar vier minuten van je leven (link onderaan deze post). De serie is overigens uit 2012 en het CO₂-gehalte in de atmosfeer is nu 420 ppm. De scène maakt twee tegenstrijdige gevoelens in mij los:

1 – **Humor.** *Ik zat te grinniken. Omdat het zo straight in your face is, zo frontaal confronterend.*

2 – **Doodsangst.** *Ik betrapte mijzelf óók op het gevoel van ‘shit, dit is géén film, dit is écht en het gebeurt nú!’*

Voor iedereen die denkt dat deze scène als fictie kan worden gezien: alles wat deze klimaatspecialist tegen deze journalist zegt is waar. *Spot on.* Feitelijk juist. Wetenschappers die zich bezighouden met het verschijnsel overshoot (overconsumptie) zien klimaatverandering niet als een kernprobleem maar als een symptoom. Milieuvervuiling is een symptoom. De vernietiging van de biodiversiteit is een symptoom. Het zijn allemaal gevolgen van onze neoliberale, kapitalistische, consumentistische, groei-economische vrije markt.

Om het maar net zo frontaal confronterend uit te drukken: om nog enige kans te maken op de overleving van de menselijke soort moeten er drie dingen gebeuren:

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

- 1 – De armen moeten arm blijven.*
- 2 – De rijken moeten hun vermogen afstaan.*
- 3 – Bevolkingsgroei moet bevolkingskrimp worden.*

De vraag die we ons moeten stellen is: hoe gaan we dat doen? Bedenk bij het beantwoorden wel dat we inmiddels op acht miljard mensen zitten en met een bevolkingsgroei van ongeveer 1 procent per jaar zitten we over dertig jaar op tien miljard mensen die allemaal rijk, gezond, gelukkig en oud willen worden. Die tien miljard mensen zijn dan nog steeds verdeeld over tweehonderd landen met een eigen sociale, culturele, economische, ideologische en politieke agenda. En daarom herhaal ik mijn vraag: hoe gaan we dat doen?

<https://youtu.be/XMouZ9mfOUI>

W a a r o m w e e r a l l e m a a l a a n g a a n (e n j i j o o k !)

1.7

Vijf aanbevelingen voor als je wilt vluchten voor het klimaat

Klimaatverandering, milieuvervuiling, vernietiging van de biodiversiteit. Allemaal door mensen veroorzaakt. Door de groei van de wereldbevolking en de bijbehorende groei van de economie worden deze problemen versneld erger en we staan erbij en kijken ernaar. Als je dit ‘versneld erger worden’ als één grafische lijn in de tijd uitzet, krijg je de klassieke curve van een collaps, een vloeiende lijn die eerst vrijwel horizontaal loopt en dan excellerend de diepte in duikt. Op een gegeven moment is het verval niet meer te stoppen: de beschaving stort in.

Klinkt dat bekend?

Stel nou dat je een vooruitziende blik hebt, dat je zegt ‘die pakken mij niet’. Stel dat je die ellende allemaal vóór wilt zijn en dat je bereid bent om je hele hebben en houden bij elkaar te pakken en te verhuizen, waar dan ook naartoe. Dan zijn er vijf algemene aanbevelingen:

1. Beweeg je van de kust af.

De helft van de wereldbevolking woont en werkt binnen een afstand van 150 km van de kust. Nederland komt, bij de huidige trend van het klimaat,

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

uiteindelijk onder 25 meter water te liggen. Maar voor die tijd zullen extreme stormen onze waterwerken al hebben aangetast.

2. Beweeg je in de richting van de polen.

Het arctisch gebied zal de laatste voor de mens bewoonbare gebieden vormen, dat wil zeggen, waar nog landbouw kan worden bedreven en waar je in de zomer nog naar buiten kan. De laatste menselijke kolonies zullen zich daar bevinden.

3. Blijf zo ver mogelijk weg van omvangrijke bebossing.

De bosbranden zijn nú al catastrofaal, maar dat wordt alleen maar erger. Meer branden, langer en verwoestender. Complete gemeenschappen zullen ten prooi vallen aan vuurstormen en voor altijd verdwijnen. Het kost meerdere decennia om bosgebied te laten herstellen (bomen groeien langzaam), maar dat werkt natuurlijk voor geen meter als het weer steeds extremer wordt.

4. Vestig je niet aan een beek of rivier.

In de zomer drogen ze volledig uit en bij extreme neerslag veranderen ze net zo makkelijk in verwoestend kolkende waterstromen die alles op hun pad vernietigen. Dat dat geen ver-van-mijn-bed-show blijkt uit het simpele feit dat Duitsland, België en ons eigen Zuid-Limburg vorig jaar nog voor miljarden aan waterschade opliepen ten koste van meer dan tweehonderd doden.

W a a r o m w e e r a l l e m a a l a a n g a a n (e n j i j o o k !)

5. Zorg dat je volledig 'zelfbedruipend' bent

Eigen windmolens, zonnepanelen, waterzuiveringsinstallaties, groente- en fruitkassen en een open haard in elke kamer. Ondergrondse brandstof- en watervoorraden. Verdedigingswerken rondom je woonhuis. Ontsnappingsroutes. Bewapening.

Wereldwijd zijn er complete gemeenschappen van *doomsday preppers* die dat allemaal allang hebben gedaan. Maar die gaan jou heus niet verwelkomen. Denk dus goed na op welk moment van die collaps-curve je je verplaatsing gaat inzetten. Want tegen de tijd dat iedereen hetzelfde gaat doen, zijn we allemaal te laat.

Rampenfilmmateriaal? Paniekzaaiertij? Onnodig doemdenken? Vreselijk overdreven?

Wellicht.

Er zijn wetenschappers die zeggen dat de gevolgen van overshoot (overconsumptie, wanneer een populatie de draagkracht van de leefomgeving overschrijdt) zich al meerdere decennia aftekenen en dat we al ruim voorbij de horizontale fase zitten en dat de collaps van onze infrastructuur en onze beschaving onvermijdelijk is. We gaan het zien. In ieder geval kun je niet zeggen dat je niet op tijd was geïnformeerd ;-)

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

De zelfmoordsoort

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

De zelfmoordsoort

Waarom we er allemaal aangaan (en jij ook!)

Yep, we gaan er allemaal aan en jij ook! Misschien niet vandaag, maar het gaat ook geen honderd jaar meer duren. We zijn al meer dan een halve eeuw de draagkracht van onze leefomgeving aan het overschrijden. Iedere soort die dat doet zal hoe dan ook ineenstorten. De ultieme consequentie? Uitsterven.

Stel je voor: wij zijn de enige soort op aarde die de eigen ondergang versnelt. We planten ons voort als konijnen en we consumeren ons te pletter. Dat maakt ons een extreem onwetende, kortzichtige en stupide vorm van leven: een zelfmoordsoort. Dit boek vertelt je waarom dat zo is.

Auteur, spreker en veranderspecialist Bart Flos schreef in 2022 zijn Magnus Opus *De mens als grens*, over de onbuigzame barrières van ons bestaan. *De zelfmoordsoort* is een samenvatting van de eerste vier van elf addenda die daarop volgden. Dit boek neemt je mee op een frontaal confronterende reis van onwetendheid via klimaatverandering naar overconsumptie en ineenstorting. Zodat jij dadelijk niet hoeft te zeggen dat je het niet aan zag komen.